

О. О. ТАРАНЕНКО

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

м. Київ, Україна

Електронна пошта: oataran99@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0269-8954>

ЯВИЩЕ МОВНОГО АНДРОЦЕНТРИЗМУ І СУЧАСНИЙ РУХ ЗА ГЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ. II¹

У статті розглядаються вияви андроцентризму в мовах патріархальних і постпатріархальних суспільств (до останніх належать і народи сучасної європейської цивілізації) — як одного з орієнтирів у системі мовних координат Я — ТУТ — ТЕПЕР (поряд з антропоцентризмом, принципом «господаря», принципом соціально активної особи та ін.), який становить один з провідних принципів організації граматичного і словотвірного рівнів мов з вираженою категорією роду, а також достатньо помітне явище в структуруванні лексико-семантичного й фразеолого-паремійного рівнів і в побудові текстів, та його неоднозначне сприйняття в сучасному суспільстві. Позначення особи чоловічої статі — досить звичайний вихідний пункт для позначення як особи жіночої статі (на загальнономінативному рівні, у словотворенні, у граматиці), так і людини взагалі (безвідносно до статі); досить звичайним є також протилежний перехід від позначення людини як такої до вираження ідеї тільки чоловічої статі. Мова демонструє також номінативно-оцінну, класифікаційну і функціонально-частотну асиметрію образів чоловіка і жінки — звичайно «на користь» чоловіка.

З розвитком суспільства і трансформацією суспільної ментальності, особливо з ХХ ст., дія цього принципу стала зазнавати певних обмежень, що досить яскраво виявилось насамперед у формуванні протягом останніх десятиліть ХХ ст. феміністичної (гендерної) лінгвістики з метою вже системного усунення (ослаблення) виявів мовної дискримінації жінки. Різні європейські мови виявляють при цьому — під впливом чинників як соціального, так і власне мовного характеру — різну активність. У сучасній українській мові особливу активізацію в цьому плані виявляє явище словотвірної (суфіксальної) фемінізації. Але це пояснюється не тільки факторами соціального плану — розширенням суспільної ролі жінок, цілеспрямованим впливом феміністичного руху, загальною демократизацією мовної діяльності, а й культивуванням тих особливостей української мови, що їх розцінюють як питомі для неї, як властиві тільки або переважно їй.

Однак за будь-яких варіантів розвитку ситуації з досягненням гендерної рівності численні й різноманітні сліди мовного «патріархату» в структурах мов народів європейської цивілізації, зокрема в слов'янських і романських, безперечно, лишатимуться, хоча, звичайно, і в дещо вже ослабленому вигляді. По-перше, не можна надавати абсолютного значення як свідченням мовної картини світу в плані адекватності відзеркалення в ній суспільної свідомості й тим більше суспільного буття,

¹ Початок див.: Мовознавство. 2020. № 1. С. 20–46.

так і силі її впливів на мовну свідомість соціуму, тому й андроцентризм не може, звичайно, розцінюватися як пряма й безпосередня проекція ставлення суспільства до жінки. По-друге, у мовах з давно вже сформованим андроцентричним принципом граматичної та словотвірної будови система назв осіб жіночої статі, особливо за їхнім соціальним статусом, родом занять, етнічною належністю та місцем народження / проживання, переважно змушена постійно «наздоганяти» систему відповідних назв осіб чоловічої статі, неминуче, однак, відстаючи від неї. По-третє, різні шляхи подолання мовної «нерівноправності» жінки — як наявні вже в живих мовах, так і пропонувані в межах гендерної лінгвістики — мають, поряд з цілком очевидними позитивними сторонами, і свої обмеження в реалізації й можуть викликати до себе неоднакове ставлення з боку мовного колективу.

Ключові слова: андроцентризм, антропоцентризм, мовна картина світу, орієнтири Я — ТУТ — ТЕПЕР, гендер, гендерні стереотипи, гендерна мовна політика.

2.4. Номінативна, оцінна, категоріально-класифікаційна і функціонально-частотна асиметрія образів чоловіка і жінки в мові. Наявність такої асиметрії — це факт, що привертав до себе увагу в різних випадках завжди, але особливо значення він набув з розвитком феміністичної лінгвістики (див. 3.1) — як яскраве, на переконання її послідовників, свідчення ненормального, викривленого образу жінки в природних мовах. Слід, однак, мати при цьому на увазі, що як мовне явище в цілому воно не обов'язково має бути підтвердженням саме й тільки «мовної дискримінації» жінки, адже, оскільки існують об'єктивні відмінності між чоловіком і жінкою, вони неминуче мають знаходити своє відбиття, зокрема, і в мові. Природа такої асиметрії зумовлюється як відмінностями в біологічній і, як наслідок, також певною мірою в соціальній природі чоловіка і жінки, так і їхнім різним місцем у суспільстві й, відповідно, на шкалі соціальних цінностей і може спиратися як на достатньо об'єктивні, так і, безперечно, на цілком суб'єктивні підстави. Якщо об'єктивний характер такої асиметрії зростає в бік біологічного й біологічно-соціального розмежування осіб чоловічої й жіночої статей (наприклад, більша емоційність вигуків на основі назв матері: *матінко моя рідна!*, *нене!* і под., ніж на основі назв батька: *батечку мій!* і под., що можна пояснити більшою емоційною близькістю особи як дитини саме до матері²; пор. так само звичайне поєднання в рамках сурядного словосполучення в устах дорослої людини назви матері у формі, близькій до пестливої, і стилістично нейтральної назви батька: *моя мама й мій батько*), то її суб'єктивність, природно, — в бік відмінності їхньої власне соціальної природи й соціальних ролей. Але сам факт відбиття в мові соціальної нерівності чоловіка і жінки — з домінуванням у минулому й значно меншою мірою вже тепер

² Узагалі слід відзначити, що на мовний образ жінки-матері значно рідше поширюється «антижіночий» (див. далі) конотативний комплекс (це, зокрема, лайки й прокльони зі згадуванням матері іншої особи, які існують у мові поряд із лайками з використанням назви батька, причому останні мають не такі образливі конотативні нашарування); пор. також у різних мовах символічні образи з високими конотаціями — землі-матері, матері-батьківщини, рідної мови як материнської. Щодо частотності вживання, то, наприклад, укр. *мама* зафіксовано в текстах художньої прози з частотністю 227, тоді як *тато* — 86 (ЧСУХП); рос. *мама* — 350, *папа* — 148 (ЧСРЯ).

мовного образу саме чоловіка — не може, звичайно, бути спростований. Він може мати як суто номінативний характер (наприклад, у сфері шлюбних відносин: «Іван бере Марію — Марія йде, виходить за Івана»: див. нижче, хоч у самому житті сучасних європейських народів таке співвідношення соціальних ролей чоловіка і жінки вже не обов'язково має бути саме таким), так і характер номінативно-оцінний — з найповнішою реалізацією при цьому суб'єктивного моменту (так, частотність уживання емоційно-оцінних характеристик в устах чоловіка на зразок *дурна баба* — про нерозсудливу, на його погляд, жінку, *клята баба* значно вища порівняно з корелятивними зворотами на позначення чоловіка).

Домінантне місце образу чоловіка порівняно з образом жінки виражається в мові широко й різноманітно.

По-перше, як явна кількісна перевага найменувань осіб саме чоловічої статі за їхніми різними ознаками [див., наприклад: Архангельська 2007: 90; Русская грамматика, т. 1 : 467] як наслідок усієї дотеперішньої історії розвитку цивілізацій типу, зокрема, сучасної європейської. Однак, з іншого боку, — як зворотний бік такої переваги — мова демонструє й більшу кількість негативно-оцінних номінацій чоловіка порівняно з жінкою: соціальне становище й діяльність чоловіків більш різноманітні, критерії соціального виміру їх більш багатоаспектні, і тому цілком природно, що вони й критично оцінюються за більшою кількістю параметрів порівняно з жінками [див., зокрема: Тараненко 1989 : 128; Архангельська 2007 : 86–90; Архангельская 2011 : 65–67] (це, звичайно, мають урахувувати й прихильники «феміністичної критики мови»: див. 3.1, кажучи про викривленість мовного образу жінки). Так, на позначення розумово обмеженого чоловіка синонімічний словник (див. Сл. син.) подає ряд *дурень* з 39 слів (включно з метафорами на зразок *баран, осел*), тоді як на позначення розумово обмеженої жінки такий ряд узагалі не подано (хоча, звичайно, кілька слів для цього можна легко знайти); на позначення того, хто не любить працювати, — ряд *ледар* із 16 лексичних синонімів, тоді як корелятивний ряд на позначення жінки має всього 8 синонімів; ряд *недолюдок* нараховує 26 синонімів з конотацією презирства і лайливим використанням (*бузувір, виродок, звір, ірод, недоносок* та ін.) — за відсутності корелятивного ряду на позначення жінки (хоча, звичайно, такі слова в переносному значенні, як, наприклад, *тварина* або *худоба*, можуть використовуватися й щодо жінки).

По-друге, у співвідношенні найменувань осіб чоловічої — жіночої статі як немаркованих — маркованих членів опозиції (мається на увазі немаркованість / маркованість у межах не тільки граматичних категорій чол. і жін. р.³, а й у цілому щодо мовних позначень чоловіка і жінки):

а) це досить звичайне усвідомлювання жінок (у тому числі й ними самими) як окремої не тільки біологічної (статевої), а й так чи інакше соціальної категорії на загальному суспільному тлі (пор. якоюсь мірою подібну маркованість категорій дітей і старих людей на тлі дорослих осіб зрілого віку чоловічої статі: «Окупанти не пощадили навіть *жінок, дітей і старих людей*»: див. п. 1). Ось, наприклад, звичайні для радянської доби зразки публіцистичного дискурсу: рос. «От имени всех советских *женщин* мы заявляем <...>» (на мітингах захисту миру і т. ін.), тоді як зворот «от имени советских

³ Пор., наприклад: «<...> он — *настоящая мастерица*». Це <...> метафора, тоді як обернений випадок: «она — *настоящий мастер*» — усього лише вживання загального, родового терміна замість вужчого «*мастерица*»» [Якобсон : 226].

мужчин» сприймався б, безперечно, в комічному ключі⁴; у назвах організацій: Комитет советских *женщин* (рос.), після розпаду СРСР: Комитет *женщин* России; у сучасній Україні: Національна рада *жінок* України, політична партія «*Жінки за майбутнє*»; досить частотний тепер зворот *успішна жінка*, з регулярними рейтингами та оглядами на зразок «Топ-100 успішних *жінок* України», «*Жінка ХХІ століття*» і т. ін. Чоловікові можуть робити закид (у тому числі, а можливо, й насамперед з боку самих жінок), що «він не вміє поводитися з жінками» (пор. аналогічно, наприклад: «уміти / не вміти поводитися з дітьми») ⁵. Номінативна (лексична) маркованість категорії осіб жіночої статі досить наочно виражається в прямому (адресному) апелюванні до них саме як до «жінок» на зразок «Щастя вам, дорогі *жінки!*» (вітання й побажання жінкам, у тому числі в середовищі їх самих, пор. незвичність подібних звертань до чоловіків); у наявності таких же прямих спеціалізованих «жіночих» означень при назвах тих чи інших понять — *жіночий: питання, рух, організації, Міжнародний жіночий день 8 Березня; література, роман, журнал* (пор. аналогічно, наприклад, *дитячий, молодіжний журнал, телепрограма для літніх людей*; хоча, з іншого боку, існують також жанр «*чоловічого журналу*», або, як, очевидно, звичніше, «журналу для чоловіків», *чоловічий клуб*); *футбол, хокей, бокс; дамський: велосипед, сідло; дамське вино*; у складних словах з усіченим першим компонентом (у радянський час): *жінвідділ, жінделегатка, жінорганізатор, жінрада*;

б) це необхідність додаткових маркерів — лексичних, словотвірних, граматичних — для мовного вираження «ідеї жінки» (з усіма її атрибутами) на тлі «ідеї чоловіка / людини», пор., наприклад: англ. *woman* «жінка» (пор. дангл. *wifman* — букв. «жінка + людина / чоловік»). Це звичайний для мови напрям розвитку номінативних процесів від чоловіка до жінки та номінативне ототожнення понять чоловіка і людини взагалі (див. пп. 2.1–2.3). Це також, наприклад, не зовсім корелятивні позначення письменників — чоловіків (з наведенням як імені та прізвища, так і тільки прізвища) і жінок (з наведенням переважно імені та прізвища): англ. *Joyce, Gide, and Virginia Wolf*; укр. *Драч, Стус і Ліна Костенко* [див.: Lakoff : 69–71; Яворська : 250–251];

в) це «невидима присутність» чоловіка і його позиція (як безпосередньо його спосіб уявлення суспільних відносин і цінностей, так і просто присутність його образу в суспільній свідомості) як імпліцитна точка відліку в різних формах мовної експлікації жінки [пор., зокрема: Lakoff : 58–78; Weiss : 318–333; Violi : 31–32] (причому й сама жінка може при цьому сприймати й подавати себе з погляду чоловіка): «Марія — *вдова* Івана / *Іванова вдова*» (але не «Іван — *удівець* Марії / *Маріїн удівець*»); дружина як [*друга*] «*половина*» чоловіка: жарт. укр. *половина* («він прийшов зі своєю *половиною*»), пол. *połowica* та ін. (з протилежною точкою відліку — щодо чоловіків — ужива-

⁴ Пор. пародіювання подібних кліше: «<...> А неспешно говорю и сурово: / Израильская, — говорю, — военщина / Известна всему свету! / Как мать, — говорю, — и как женщина, / Требую их к ответу!» (Александр Галич. Как Клим Петрович выступал на митинге в защиту мира).

⁵ Пор., наприклад, відоме висловлювання, яке виражає достатньо поширену думку щодо того, що жіноча «солідарність» сприймається як значно вища, сильніша, ніж «чоловіча»: «Браните мужчин вообще, разбирайте все их пороки, ни один не подумает заступиться. Но дотроньтесь сатирически до прекрасного пола — все женщины восстанут на вас единодушно — они составляют один народ, одну секту» (Александр Пушкин. Материалы к «Отрывкам из писем, мыслям и замечаниям». — А. С. Пушкин. Сочинения в трех томах. М., 1986, т. 3, с. 448).

ють рідше й, безперечно, вже за аналогією до попереднього, і в будь-якому разі чоловіків не називають «*другою половиною*»). Номінація жінок може відбуватися також залежно від їхньої шлюбної пов'язаності з чоловіком (у межах як загальних, так і власних назв) — як одружених (фр. *Madam*, англ. *Mistress*, *Missis*, нім. *Frau*, п. *pani* і т. ін.) або неодружених (фр. *Mademoiselle*, англ. *Miss*, нім. *Fräulein*, п. *panna* і т. ін.), тоді як щодо самого чоловіка така номінативна диференціація суспільству не видається доцільною (пор. *Monsieur*; *Mister*; *Herr*; *pan* і т. ін. — незалежно від сімейного стану). У творенні форм прізвищ на позначення одружених і неодружених жінок: лит. *Petraitis* — *Petraitiene* — *Petraitytė* (форми прізвищ відповідно чоловіка і/або батька — його дружини — його дочки); п. *Kowal*, *Nowak* (батьки) — застарілі форми *Kowalówna*, *Nowakówna* (дочки); українські застарілі прізвищеві форми незаміжніх жінок на **-івн-а**, наприклад: *Кочубеївна*, *Морозівна*, *Вероніка*, *Остапівна* *Ірма* (прибрані літературні імена українських письменниць початку ХХ ст.). У збірних позначеннях жінок за належністю до їхньої або просто «іншої» (на тлі чоловіків) статі: англ. *sex* «стать» — *the sex* жарт. «жінки», рос. розм. *женский пол*, жарт. *бабье царство*, англ. *womenfolk*, «галантні» перифрази з наявністю відповідних характеристик жінок на зразок *прекрасна (слабка, ніжна) стать / половина* (для чоловіків же не видаються образливими й такі характеристики, як, наприклад, п. жарт. *pleć brzydka*), пор. також уже відоме іронічне визначення жінок самою жінкою як «другої» статі: «*Друга стать*» (фр. «*Le deuxième sexe*» — роман Сімони де Бовуар) [пор. також у назві праці з оглядом проблематики феміністичної лінгвістики: Сmejrková : 146–158]. (Див. також нижче про співвідношення узвичаєних гендерних соціокультурних стереотипів оцінного характеру щодо чоловіків і жінок.)

Жінка виступає в мові значною мірою як об'єкт різноманітних спостережень і зацікавлень саме чоловіка, в тому числі його сексуальної уваги [пор., наприклад: Guiraud — цит. за: Violi : 31–32]. Так, хоча серед найменувань осіб у кількісному плані переважають іменники чол. р. (див. вище), загальна кількість назв жінки як такої — саме як «жінки» — помітно вища за кількість аналогічних позначень чоловіка (пор., наприклад, дані синонімічних та частотних словників: так, рос. *мужчина* – 110 слововживань на обстежений мовний матеріал, тоді як *женщина* – 429: ЧСРЯ : 334, 186; п. *teżczyzna* — 110, тоді як *kobieta* — 250: SFPW, t. 1 : 241, 181). Мовне вираження «абстрактних» атрибутів жіночості також представлене значно повніше порівняно з атрибутами «чоловічості» — наприклад, досить частотні звороти *жіноче щастя* (за відсутності *чоловіче щастя*, еквівалентом чого може бути вислів *людське щастя*: «Йому хотілося [простого] людського щастя»), *жіноча доля*: «Бажаю тобі [звичайного, простого] жіночого щастя і всього-всього...!», «Вона знайшла своє жіноче щастя», «Жіноче щастя — в чому воно?», «Калерія Васильевна была впервые по-женски счастлива <...>» (Семен Липкин. Декада), «Така вже наша жіноча доля!». У різних мовах досить розгалужені синонімічні ряди на позначення жінки легкої поведінки: так, французька мова має понад 600 таких слів. У патріархальному суспільстві статево незайманість жінки розуміють як її особливу (якої не вимагають від чоловіка) *честь* і *невинність*: укр. *дівоча честь* (*чеснота*, *цнота* — останнє з польської мови), звідси: *чесна / нечесна дівчина*, *зберегти / загубити честь*, *позбавити честі* (*збезчестити*) *дівчину*; із синонімами-символами *вінок* (*вінець*), *калина*: *носити вінок* (*калину*) / *загубити вінок* (*стратити ка-*

лину), забрати вінок (ламати калину)⁶. Досить розгорненими є мовні оцінки жінки з погляду її сексуальної привабливості: *сексапільний, сексуальний* у значенні «який викликає статевий потяг; звабливий» (переважно про жінку та її одяг: *сексапільна білизна*), *секс-бомба*; рос. *аппетитная, ядрёная, пышная, эффектная, роскошная женщина* («Роскошные меха — для роскошных женщин»: з реклами), *пальчики оближешь* [див. також, наприклад: Телия : 261, 264]; «Така дівча — *кусочок ласий*, / Заслинишся, як глянеш раз» (Іван Котляревський. Енеїда). Реакції учасників психолінгвістичного експерименту (про їхню належність до тієї або іншої статі при цьому не говориться) виразно засвідчують, що слова-стимули *тіло, шкіра, губи, рот, талія, стегна, коліна* й навіть *кисти, нігті* викликають асоціації з характеристиками переважно якостей жіночого тіла, тоді як соматизми *тулуб, спина, плечі, руки, підборіддя* асоціюються переважно з особами чоловічої статі, а *обличчя, щоки* — більш-менш рівномірно з особами обох статей [див.: Терехова : 187]. Якщо щодо жінки під *ногою* в характерному звороті «нога під ким» розуміють, по-перше, цю нижню кінцівку людини в цілому, по всій її довжині, а по-друге, з погляду її привабливості: «— Вы посмотрите на меня, товарищ Давыдов, — продолжала Лушка с напускным смирением, — я женщина красивая, на любовь дюже гожая <...> Вы посмотрите: что глаза у меня, что брови, что нога подо мной, ну и всё остальное» (Михаил Шолохов. Поднятая целина), «— А *литки* ж у неї кращі, ніж в інших були, куди їм! У тієї Джумайлихи, прости Господи, не ноги, а підсвинки, а *під нею, під Мартою*, такі акуратненькі» (Іван Сенченко. Савка), то щодо чоловіка — лише ступню з погляду її розміру: «У нього *нога* як *під дурним старцем*» (про надто великий розмір ступні).

Прагматична маркованість мовного образу жінки з погляду відповідного порядку статевих і шлюбних відносин у (пост)патріархальному суспільстві може виражатися як певне прирівнювання її до класу об'єктів (з позиції чоловіка — як не просто суб'єкта, а господаря ситуації), наприклад: *пйти (ходити) по руках* — а) переходити від одного до іншого (про певну річ для користування), б) вступати в статеві зносини то з одним, то з іншим партнером (про жінку); рос. прост. *непробованная девка* — *испортить (девку), портить (девок)* — ніби як частину майна; пор. також: *платити / розплатитися натурою* — а) певними товарами або послугами як платіжним засобом замість грошей, б) своїм тілом, сексуальною послугою за що-небудь (ірон. про жінку). Дії чоловіка як активного партнера щодо жінки в статевих і шлюбних відносинах виражаються дієсловами зі значенням узяття й навіть захоплення на зразок *брати / взяти* (пор. ст.-сл. *бракъ* від *бърати* — назва шлюбу виразно саме з позиції чоловіка): «Іван *бере* [заміж] Марію — Марія *йде, виходить* [заміж] за Івана», «її *видають, віддають* за Івана» («Оддавали Катрю» — оповідання Григора Тютюнника), «вона *видається, віддається* за Івана», друс. *поимати (жену)*; «Микола мешкав недалеко <...> *Тримав* він *цибату* полячку Зою» (Євген Гуцало), тобто мав за дружину; «він *оволодів* нею — вона *віддалася* йому» і под.⁷

⁶ Пор. у цьому зв'язку іронізування з боку представниць сучасного гендерного руху [Дмитрієва : 185–191] (тут, зокрема, подано аналіз анкетних опитувань, які показали, що розуміння «чесної жінки» зводиться переважно до відсутності в неї досвіду статевого життя).

⁷ Пор. також: «Залежно від того, про кого йдеться — про чоловіка чи про жінку, терміни (на позначення дії «брати шлюб». — О. Т.) виявляються різними <...>

Обсценні дієслова зі значенням здійснення щодо кого-небудь статевого акту набувають метафоричних значень, в основі яких лежить брутальне демонстрування чоловіком своєї вищості, зверхності вже не тільки щодо жінки, а взагалі щодо всіх інших й усього іншого і які вживаються як лайки: слов'ян. *j...* (див. корпус переносних значень і фразеологічних уживань цього дієслова, наприклад, у російській мові: Мокиєнко : 26), англ. *to fuck (you)* і под. Стати об'єктом такої дії в її метафоричному розумінні (один з розрядів сексуальних метафор) є вкрай неприйнятним, наприклад: *лягати під когось / лежати під кимось* — підкорятися брутальному натиску з чийогось боку («Я ні під кого не лягав і лягати не буду!»; «Невже ми ляжемо під бандитів?» — пролунала ключова фраза у залі клубу міліції. Співробітники <...> мали оперативну інформацію про те, що люди Чалого планують напасти на мітинг». — Високий Замок, м. Львів, 9.12.2004); *нагинати / нагнути* (когось, щось): «Влада в черговий раз *нагнула* Конституційний Суд»; рос. «Мы имеем то правительство, которое *нас имеет*»⁸;

в) в усталених моделях порядку слів позначення чоловіка звичайно передують позначенню жінки (у нашому постпатріархальному суспільстві це сприймається — у всякому разі так було досі — як один з виявів іконічного порядку слів, що відбиває реальні функціональні відношення між позначуваними об'єктами) — наприклад, у сурядних словосполученнях: *батько й мати, дід і баба* («Був собі дід та баба» — традиційний зачин в українських казках), *чоловік і жінка, брат і сестра, юнаки і дівчата, громадяни і громадянки* і т. ін., *Адам і Єва, Дафніс і Хлоя, Ромео і Джульєтта*, нім. *Mann und Frau* «чоловік і дружина; подружжя», англ. *Mr. and Mrs. Brown* (у писемній формі), рос. *жених и невеста*; при зрощенні: *батько-мати* («Не забувай *батька-матері*»); «Не слухала Катерина / *Ні батька, ні няньки*» (Тарас Шевченко); у підрядних словосполученнях: *батько з матір'ю* і т. ін.; у переносному вживанні: укр. *брат-і-сестра*, рос. *иван-да-марья* (рослина). Відомо, що в різних мовах «світська» формула звертання *пані і панове* не заперечує відзначеної закономірності — як один з елементів гри в галантність, умовність якої влаштовує (принаймні влаштовувала) партнерів з обох сторін; так само, наприклад, у назвах пар фігуристів: рос. *Людмила Белоусова и Олег Протопопов*, дуетів концертних виконавців: *Світлана і Віталій Білоножки*, співавторів творів і под.

По-третє, як позитивно або вище маркований член в оцінній (прагматичній) опозиції щодо негативно або нижче маркованого члена образу жінки. Якщо щодо жінки прирівнювання її до чоловіка (звичайно, не в біологічному аспекті або взагалі в плані зовнішньої подібності, коли однаково негативно оцінюється подібність особи до протилежної статі, пор. рос. *женеподобный мужчина* — *мужеподобная женщина*, а в найширше взятому спектрі соціальної сутності жінки), як правило, є маркером її позитивної оцінки, то для чоловіка аналогічне прирівнювання до жінки може бути тільки зневажливим або принаймні іронічно-поблажливим. Пор. такі вияви оцінної асиметрії на основі позначень чоловіка і жінки, як, з одного боку: «У неї *чоловічий* (або

в тому, що термінологія, яка стосується чоловіка, є дієслівною, а термінологія, яка стосується жінки, — іменною» [Бенвенист : 164].

⁸ Дослідники відзначають узвичаєність використання образних характеристик воєнних дій та інших актів застосування фізичної сили, морального тиску і т. ін. як сцен статевого актів з активною участю й панівною роллю чоловіка-самця [див., наприклад: Нейджел].

принаймні *нежіночий*) склад розуму (мислення)», «Але математику, алгебру та геометрію я любила. Завдяки їм я зараз можу логічно мислити. По-чоловічому» (із інтерв'ю з українською естрадною співачкою Астраєю. — Суботня пошта, м. Львів, 17.07.1997) — або такий відомий і чи не крилатий уже вислів: «<...> мимоволі думаєш, що ся хора, слабосильна дівчина — трохі чи не *одинокий мужчина* на всю новочасну соборну Україну» (Іван Франко — про молоду Лесю Українку: І. Франко. Зібрання творів у 50 томах. К., 1976–1986, т. 31, с. 270–271)⁹; з другого боку: *жіноча логіка*, «Гей, пане Потоцький! / Чому у тебе й досі *розум жіноцький?* / Не вмів ти <...>» (з народної думи про перемогу війська Богдана Хмельницького над польським військом під Корсунем), «Вона сприймала це чисто *по-жіночому*»; *жіноча інтуїція*, *жіночий інстинкт*, *жіноче чуття* (ці характеристики, не містять в собі негативної оцінки, підкреслюють, однак, нібито більшу близькість жінки порівняно з чоловіком до «природної», а не соціальної істоти, якоюсь мірою протиставляючись, таким чином, її розуму, логіці мислення); *жіночі капризи*, *жіноча істерика* (пор. у різноманітних «сексистських» дотехах на зразок: «*Женская истерика* — это выражение *женской интуиции* при помощи *женской логики*». — ТВ-парк, м. Київ, 2012, № 34, с. 23); *чоловічий характер*, *дружба*, *розмова*: «Мне известна давно / Бескорыстная *дружба мужская* <...>» — Константин Ваншенкин. Я люблю тебя, жизнь; «Між ними відбулася *чоловіча розмова*», тобто пряма, відверта й загалом «серйозна», хоча, можливо, й грубувата) — *жіночий характер*, *лукавство*, *цікавість*: «Це була звичайна *жіноча цікавість*», *бабський (теревені, плітки, забобони*: «несерйозні»), *маленькі жіночі хитрощі*; з одного боку: *мужня жінка*, *мужніти* (і щодо жінки також), з другого боку: лат. *effēminātus*, *обабитися* і под. Подібним чином — у синтаксичних узгоджувальних процесах (у відношеннях координації та узгодження): з одного боку, використання форм чол. р. для вираження ввічливості й поваги до жінки — в особово-чоловічому варіанті форми множини дієслів: наприклад, ч. і п. (діал.) *muži šli — ženy šly*, але *muži a ženy šli* [Архангельская 2016 : 161], «*Byli ste tam?*» (дочка до матері) — «*Vyly ste tam?*» (мати до дочки), *matuša pošli* [Oberpfalcer : 241–242]; з другого боку, оформлення атрибута при позначенні чоловіка в жін. р. зі стилістичною настановою на зневажливість: п. *ta wielka idiota* і под. (див. 2.1.5), характерні чеські звороти на зразок *kluku usmrkaná!*, *ty blázne stará!*, *lenochu jakás!* [Oberpfalcer : 248–250].

Мова демонструє наявність подвійних стандартів суспільства щодо чоловіків і жінок в оцінюванні а) їхнього сексуального життя: якщо активність у цьому плані аж до розпусності поведінки щодо чоловіка видається ніби загалом прийнятною й може навіть викликати схвалення: наприклад, *донжуан*, *ловелас*, рос. *гулєна* («Он у нас *гулєна*»), новозапозичене *мачо* (якщо

⁹ Пор. також: «Так я потрапив на допит (на процесі СБУ. — О. Т.) Дурдуківського, розгубленого, непевного, і Людмили Старицької-Черняхівської, яка показала *найбільшим чоловіком* серед підсудних чоловіків і не давалася на провокації» (Ю. Шевельов. Я — мене — мені... (і довкруги) : Спогади. Харків–Нью-Йорк, 2001.— Т. 1, с. 139); «<...> у творчості Ліни Костенко виразна домінанта думки, такої “*по-мужськи*” рельєфної, ясної» (В. Брюховецький). Такий спосіб позитивної характеристики жінки за чоловічими стандартами викликає саркастичну реакцію в представниць сучасного фемінізму, наприклад: «<...> “*одинокий мужчина*” — найвищий мислимий комплімент для жінки в патріархальному соціумі: *не баба, а козак!*» [Забужко : 178–183]. Пор. також іронізування в жіночих журналах щодо подібних андроцентричних стереотипів [Šmejrková : 156].

останнє слово й уживається досить часто іронічно, то це, безперечно, уже як відштовхування від його основної схвальної конотації), то щодо жінки народна мораль це однозначно засуджує: *бл...*, *курва* та ін., *слаба на передок* (Мокиєнко 1995 : 73) або це ж саме *гульєна*, яке до чоловіка ніби не «пристає»; б) стану їхнього перебування / неперехування в шлюбі: якщо заміжно жінку називають цілком нейтрально або й шанобливо п. *meżatka*, рос. прост. *мужняя жена*, а покинуту чоловіком і розлучену — рос. розм. *брошенка* і *разведёнка* (слова з конотаціями без особливої поваги), то одружений чоловік одержує «несерйозні» назви — жартівливого або іронічного характеру: рос. *женатик*, п. *żonkoś*. У номінаціях неодружених уже немолодих чоловіка і жінки з такими протиставленнями, як, наприклад: «*bachelor* “неодружений чоловік” є принаймні нейтральною назвою, часто вживається як комплімент; *spinster* “неодружена жінка” звичайно сприймається як пейоративне, з конотаціями манірності, надмірної педантичності, нервової метушливості і т. ін.»; з іронічними натяками щодо аморальної сексуальної поведінки жінки: англ. «*He’s a professional*» (цілком позитивно) — «*She’s a professional*» (зокрема, про повію) [Lakoff : 66, 77; див. також: Архангельская 2011 : 35; Архангельська 2007 : 88].

Хоча негативних оцінок особи в мові більше представлено серед іменників чол. р. (див. вище), вони характеризують негативні риси чоловіка переважно як людини взагалі, тоді як оцінна характеристика жінки спрямована частіше саме щодо її «власне жіночої» сутності, природи, як вона уявляється в андроцентрично орієнтованій масовій свідомості. Ось, наприклад, синонімічний ряд *відьма 2* (про злу, сварливу або потворну жінку): *мегера*, *злюка*, *гарпія*, *гаргара*; *баба-яга*, *яга*, *карга* (про стару); *фурія* (про розлючену) (Сл. син.). Щодо традиційних гендерних соціокультурних стереотипів, то в народній фразеології та пареміології на теми родинних стосунків, побутової поведінки, інтелектуальних та моральних рис людини образ жінки, як відомо, маркований частіше негативно або принаймні зі зверхньо-поблажливими та іронічними конотаціями, що відзначається у відповідних досить численних дослідженнях на матеріалі різних мов [пор., наприклад, тематичний розділ «Антифемінізм» у бібліографічному довіднику з пареміології: Mieder : 385; див. також на слов’янському мовному матеріалі, наприклад: Коваль : 95–106; Jędrzejko : 159–172; Телия : 260–268]. Акцентуються такі ознаки, як непостійність, нещирість, сварливість, упертість, нижчий, ніж у чоловіка, інтелектуальний потенціал, який, однак, ніби може певною мірою компенсуватися хитрістю та особливим чуттям (залежно від позиції мовця такі, наприклад, оцінки жінки, як: «— Правду кажуть: де чорт сам нічого не вдіє, туди бабу пошле». — Іван Нечуй-Левицький, можуть сприйматися і як критичні, і як схвальні), надмірна балакучість, надмірна емоційність, зокрема плаксивість, надмірна увага до своєї зовнішності, марнотратство; подружнн невірність жінці, на відміну від чоловіка, жодним чином не прощається; соціальна діяльність жінки обмежується сферою домашнього побуту (рос. «*Бабья дорога – от печи до порога*»; «*Що може в таких складних економічних проблемах зрозуміти проста домогосподарка?!*») — риторичне питання в устах політиків, журналістів) і доглядом за дітьми. Рідше мовний образ жінки в пареміології виступає без прямої емоційної оцінки, але з трактуванням її як члена сім’ї, який не має самодостатньої цінності й повинен лише доповнювати чоловіка, будучи залежним від нього, якого слід наставляти і т. ін.: наприклад, укр. «*Жінка без мужа й пити недужа*», «*Добра жінка*

мужеві вінець, а зла — кінець», рос. «Добрую жену взять — горя не видать», «Отбилась от рук жена, что твой сатана», п. «Snotliwa żona — męża korona».

З-поміж позитивних рис, які, згідно з такими стереотипами, особливо цінуються в жінках і мали б бути наявними в них (щодо чоловіків, то такі риси видаються суспільству значно менш обов'язковими), це: а) у плані зовнішнього, «тілесного» образу — наявність у них приємної зовнішності, вроди (наприклад: *чарівна жінка; божественна, неземна врода; «Будь гарною, як мама, і розумною, як тато!»* — досить традиційне побажання сторонніх осіб чийось маленьким дочкам) і б) у плані внутрішнього світу — наявність доброти, лагідності, ніжності, що, природно, викликає пестливе ставлення до них (наприклад, творення гіпокористичних форм на їх позначення, які з часом зазнають десемантизації й потребують оновлення: *діва — дівка, дівця, дівчина*, рос. *девушка*; так само *жінка*). Відзначений вище «антижіночий» конотативний комплекс значно рідше поширюється не тільки на жінок-матерів (див. вище), а й на дівчат, молодих жінок.

У розподілі за граматичними іменними класифікаціями істот / неістот та осіб / неосіб назви осіб чоловічої статі входять до категорій істот і осіб, тоді як назви осіб жіночої статі можуть лишатися в межах категорій неістот і неосіб. Так, назви жінок у позиції знах. в. мн. відмінюються в сучасній російській мові як назви істот у цілому: *встретить женщин, девушек*, так само в українській літературній мові, але в українському фольклорі, в південно-західних говорах можуть виступати ще як назви неістот: «Бистрим оком поглядають / *На чужі жінки*», «А хто любить *дівчаточка*, / А я *молодиці*» (з народних пісень), «Три відра [горілки] *на самі баби* замало, не то для хлопів» (Лесь Мартович), «Панове, передовсім ходім *дамы* привітати» (Іван Франко) [див.: Матвіяс : 135–136]. У польській, словацькій мовах назви чоловіків належать до особово-чоловічого роду (наприклад, слц. *uvidiet' bratov*), тоді як назви жінок відмінюються як назви неістот: слц. *uvidiet' ženy*, п. *zobaczyć kobiety*, навіть в іменниках чол. р., що позначають жінок: «*spotkał te podlotki*» (див. також 3.2). У деяких передньокавказьких мовах, де групування в іменні класи відбувається за двома ознаками — розумністю та активністю, назви чоловіків (I клас) об'єднуються за обома цими ознаками, назви жінок (II клас) — за розумністю, але не за активністю, хоча, наприклад, в абхазькій мові, де простежуються сліди матриархату, мовно-класифікаційне представлення чоловіків і жінок прямо протилежне [див.: Мельников, Курбанов : 156-170; пор. подібні висновки щодо пережитків матриархатного ладу на граматичному рівні ірокезьких мов: Milewski : 153–182; Lakoff : 74; Violi : 30].

У граматичній родовій класифікації мовне представлення жінки частіше, ніж представлення чоловіка, виражається такою формальною ознакою категорії неживого, як форма сер. р.: так, експресивні найменування особи з формальними показниками сер. р. на зразок *дівчисько, хлопчисько, базікало, бурмило, вайло, одоробло* і под. у разі позначення особи чоловічої статі можуть належати або тільки до чол. р. (*хлопчисько, ракло*), або до чол.-сер. р. (*базікало, брехло, вайло, мурло, хамло*: «Він *такий / таке хамло*»), тоді як у разі позначення особи жіночої статі — тільки до сер. р. («Вона *таке хамло*»); якщо *дідище* — це іменник чол. р., то *бабище* — жін.-сер. р.

По-четверте, як семантично ширше маркований член в опозиції щодо вужче маркованого члена образу жінки (з обмеженням референційного поля жінки сферами її суто жіночої природи, приватного життя і домашнього по-

буту та сексуальних зацікавлень чоловіка) — як у суто номінативному плані, пор.: *господар* (*господар дому*; перен.: *господар становища*) — *господарка*, *господиня* (*домашня господарка*, *господиня дому*), офіц. *домогосподар* (власник домогосподарства) — *домогосподарка* (жінка, яка опікується сферою домашнього побуту), так і в плані номінативно-оцінному, пор.: рос. *настоящий мужчина*, п. *prawdziwy mężczyzna* і под. (з наявністю конотацій позитивних рис, які мають бути властиві не тільки чоловікові, а й дорослій особі взагалі: мужності, рішучості, гідності, великодушності, порядності і т. ін.) — *настоящая женщина* і под. (з наявністю конотацій позитивних рис, які мають бути властиві саме жінці, наприклад: «Я успішна, красива і кохана. Кажіть цю правду, і ви відчуєте себе *справжньою жінкою*» — з реклами). На чоловіка покладають більше надій, яких він не має морального права не виправдати, пор. як заклик: рос. *Будь мужчиной!*¹⁰, як сподівання: «Из этого мальчика будет *мужчина!*», схвально: «Он показал себя как *настоящий мужчина*», розчаровано і несхвально: «А еще *мужчина!*», «Это не *по-мужски!*». Пор. зовні подібні висловлювання щодо жінки, проте з відзначеним вище референційним обмеженням — так, з докором, осудом: «А еще *женщина!*» (про неохайну або розпусну, на погляд мовця, жінку), «Ведь вы же *женщина!*» (до жінки, яка [нібито] принижується перед чоловіком: зауваження від іншої жінки). Пор. розуміння жіночої (дівочої) гордості: «Про *чоловічу гідність і дівочу гордість*» (теми комсомольських диспутів у радянський час); «Вона зовсім забула про *жіночу гордість!*» (інші жінки з осудом).

У побудові текстів така асиметрія образів чоловіка і жінки досить звичайно виявляється також як опозиція гендерних стереотипів соціальної активності — неактивності (у напрямі до нашого часу вона, звичайно, поступово стає менш помітною): 1) у синтаксичних конструкціях на зразок речення — як переважання назв дорослих осіб чоловічої статі в позиції суб'єкта, тоді як назв дорослих осіб жіночої статі — в позиції об'єкта, до чого вперше, очевидно, привернули увагу представниці феміністичної лінгвістики [див., наприклад: Gershuny]; 2) у ширших текстах — як побудова сюжетів, коли чоловік як соціально активний партнер комунікації діє за межами дому, традиційного домашнього побуту, захищаючи й забезпечуючи свою дівчину, дружину, родину, а жінка має при цьому: а) бути привабливою: «І за столи кленові / Ми сядемо вночі — / Дівчата чорноброві (характеристика їхньої привабливої зовнішності. — *О. Т.*) / І хлопці-сіячі (характеристика їхнього роду занять. — *О. Т.*)» (Андрій Малишко. Колгоспний вальс), «Эх ты, удаль молодецкая! / Эх ты, девичья краса!» (з російської пісні «Над полями да над чистыми...»); б) бути вірною чоловікові — проводити й потім чекати його повернення: «Їхав козак за Дунай, / Сказав: “Дівчино, прощай!” ...» (з народної пісні, первісний текст — Семена Климовського), «Уходит от берега “Ястреб морской” [назва корабля. — *О. Т.*], / И девушка машет рукой» (Евгений Долматовский. Матросская песня); в) вести дім, займатися сім'єю, виховувати дітей: наприклад, тост «За [наші] *тили!*», який виник, очевидно, під

¹⁰ Пор., наприклад, у передвиборній полеміці кандидатів на посаду Президента України: «— Виктор Андреевич, *будьте мужчиной!*» (В. Янукович на теледебатах з В. Ющенком, 15 листопада 2004 р.); «Володимире Олександровичу, не шукайте причин ... і ніким не прикривайтеся. Це — некрасиво. *Будьте мужчиной*. Приходите на дебаты» (з відеозвернення П. Порошенка в інтернет-мережі «Facebook» до В. Зеленського напередодні другого туру виборів перед запланованими дебатами між ними. — Українська правда : інтернет-ресурс, 5.04.2019).

час Другої світової війни, коли під *тилом* чоловіки розуміли свою родину й насамперед, звичайно, дружину, а сам цей метафоричний образ дожив до нашого часу: «А його дружина присвятила себе домашньому господарству, стала надійним *тилом* чоловіка» (Високий Замок, м. Львів, 10.08.2001).

ЛІТЕРАТУРА

- Архангельская А. Сексизм в языке: мифы и реальность. Olomouc : Un-ta Palackého v Olomouci, 2011. 326 s.
- Архангельская А. К вопросу о степени андроцентризма языков постпатриархатного типа. *Slavia*. 2016. Роѣн. 85. Seš. 2. С. 150–165.
- Архангельська А. М. Чоловік у слов'янських мовах. Рівне : РІС КСУ, 2007. 448 с.
- Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов. Москва : Прогресс-Универс, 1995. 456 с.
- Дмитрієва М. Чи є чесна жінка чесною людиною? *Гендер і культура* / упоряд. В. Агеєва, С. Оксамитна. К. : Факт, 2001. С. 185–190.
- Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або Знадоба до української гендерної міфології. *Забужко О. Хроніки від Фортінбраса*. К. : Факт, 1999. 340 с.
- Коваль В. И. Вербализация гендерных стереотипов в славянских паремиях и фразах. *Мовазауства. Літаратуразнауства. Фалькларыстыка : XIV Міжнар. з'езд славістаў [Дакл. беларус. дэлегації]*. Мінск : Беларус. навука, 2008. С. 95–106.
- Матвіяс І. Г. Форми множини іменників І відміни в українській мові. *Українська діалектна морфологія*. Київ : Наук. думка, 1968. С. 135–136.
- Мельников Г. П., Курбанов А. И. Логические основания именной классификации в цахурском языке. *Вопросы структуры языка*. Москва : Наука, 1964. С. 156–170.
- Нейджел Дж. Маскулінність та націоналізм: гендер та сексуальність у творенні нації. *Ї (незалеж. культуролог. часопис)*. 2003. № 27. С. 70–87.
- Русская грамматика : в 2 т. / гл. ред. Н. Ю. Шведова. Москва : Наука, 1980. Т. 1. 784 с.
- Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. Киев : Наук. думка, 1989. 256 с.
- Телия В. Н. Русская фразеология. Москва : Языки рус. культуры, 1996. 288 с.
- Терехова Д. І. До проблеми культурних стереотипів українців та росіян (за матеріалами вільного асоціативного експерименту). *Проблеми зіставної семантики* / відп. ред. М. П. Кочерган. К., 1997. С. 184–186.
- Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. К., 2000. 288 с.
- Якобсон Р. Нулевой знак. *Р. Якобсон. Избранные работы*. Москва : Прогресс, 1985. С. 222–230.
- Šmejrková S. Jazyk pro druhé pohlaví. *Česky jazyk na přelomu tisíciletí* / F. Daneš a kolektiv. Praha : Academia, 1997. S. 146–158.
- Gershuny H. L. Sexist semantics in the dictionary. *ETC (A Review of General Semantics)*. 1974. Vol. 31. N 2. P. 159–169.
- Guiraud P. Le langage de la sexualité. Paris : Payot, 1978. 639 p.
- Јędrzejko E. Kobieta w przysłowiaх, aforyzmach i anegdotach polskich. Konotacje i stereotypy. *Język a kultura. T. 9 : Pleć w języku i kulturze* / pod red. J. Anusiewiczza i K. Handke. Wrocław : Wiedza o Kulturze, 1994. — S. 159–172.
- Lakoff R. Language and woman's place. *Language in Society*. 1973. Vol. 2. N 1. P. 45–80.
- Milewski T. Światopogląd kilku plemion Indian północnoamerykańskich w świetle analizy kategorii rodzaju ich języków. *Lud*. Wrocław, 1954. T. 41. Cz. 1. S. 153–182.
- Oberpfalcer F. Rod jmen v češtině. Praha : Karlova un-ta, 1933. XIV + 352 s.
- Violi P. Les origines du genre grammatical. *Langages*. 1987. N 85. P. 15–34.
- Weiss D. Frau und Tier in der sprachlichen Grauzone: diskriminierende Strukturen slavischer Sprachen. *Slavistische Linguistik 1984*. München, 1985. S. 317–359.

ДЖЕРЕЛА

- Мокиєнко — Мокиєнко В. М. Словарь русской бранной лексики : Матизмы, обсценизмы, эвфемизмы. Berlin : Dieter LENZ Verl., 1995. XXV + 151 с.
- Сл. син. — Словник синонімів української мови : в 2 т. — Київ : Наук. думка, 1999–2000.
- ЧСРЯ — Частотный словарь русского языка / под. ред. Л. Н. Засориной. Москва : Рус. язык, 1977. 935 с.
- ЧССУХП — Частотний словник сучасної української художньої прози : в 2 т. Київ : Наук. думка, 1981.
- Mieder — Mieder W. International Proverb Scholarship: An Annotated Bibliography. Supplement III (1990–2000). New York etc. : Peter Lang, 2001. 472 pp.
- SFPW — Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej : w 2 t. / I. Kurcz e. a. Kraków : IJP PAN, 1990.

REFERENCES

- Arhangel'skaya A. (2011). Seksizm v yazyke: mify i real'nost'. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. [In Russian].
- Arhangel'skaya A. (2016). K voprosu o stepeni androcentrizma yazykov postpatriarhatnogo tipa. *Slavia*, 85 (2), 150–165. [In Russian].
- Arkhanhelska A. M. (2007). Cholovik u slovianskykh movakh. Rivne: RIS KSU. [In Ukrainian].
- Benvenist E. (1995). Slovar' indoevropejskih social'nyh terminov. Moscow: Progress-Univers, 1995. [In Russian].
- Čmejrková S. (1997). Jazyk pro druhé pohlaví. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. (F. Daneš a kolektiv, Eds.). Praha: Academia, 146–158.
- Dmytriyeva M. (2001). Chy ye chesna zhinka chesnoyu liudynoyu? *Hender i kultura*. (V. Aheyeva, S. Oksamytna, Eds.). Kyiv: Fakt, 185–190. [In Ukrainian].
- Gershuny H. L. (1974). Sexist semantics in the dictionary. *ETC (A Review of General Semantics)*, 31 (2), 159–169.
- Guiraud P. (1978). Le langage de la sexualité. Paris: Payot.
- Jędrzejko E. (1994). Kobieta w przysłowiach, aforyzmach i anegdotach polskich. Konotacje i stereotypy. *Język a kultura. T. 9: Pleć w języku i kulturze*. (J. Anusiewicz & K. Handke, Eds.). Wrocław: Wiedza o Kulturze, 159–172.
- Koval' V. I. (2008). Verbalizaciya gendernyh stereotipov v slavyanskih paremiyah i frazemah. *Movaznaïstva. Litaraturaznaïstva. Falklarystyka: XIV Mižnarodny zjezd slavistaï: Daklady bielaruskaj deliehacii*. Minsk: Bielaruskaja navuka, 95–106. [In Russian].
- Lakoff R. (1973). Language and woman's place. *Language in Society*, 2 (1), 45–80.
- Matviyas I. H. (1968). Formy mnozhyny imennykiv I vidminy v ukrainkii movi. *Ukrainska dialektna morfolohiia*. Kyiv: Naukova dumka, 135–136. [In Ukrainian].
- Mel'nikov G. P., Kurbanov A. I. (1964). Logicheskie osnovaniya imennoj klassifikacii v cahurskom yazyke. *Voprosy struktury yazyka*. Moscow: Nauka, 156–170. [In Russian].
- Milewski T. (1954). Światopogląd kilku plemion Indian północnoamerykańskich w świetle analizy kategorii rodzaju ich języków. *Lud*. Wrocław, 41 (1), 153–182.
- Nagel J. (2003). Maskulinnist ta natsjonalizm: hender ta seksualnist u tvorenni natsij. *Yi (nezalezhnyi kulturolohichni chasopys)*, 27, 70–87. [In Ukrainian].
- Oberpfalcer F. (1933). Rod jmen v češtině. Praha: Karlova univerzita.
- Shvedova N. Yu. (Ed.). (1980). Russkaya grammatika: in 2 vols (vol. 1). Moscow: Nauka. [In Russian].

- Taranenko A. A. (1989). *Yazykovaya semantika v ee dinamicheskikh aspektah*. Kiev: Naukova dumka. [In Russian].
- Teliya V. N. (1996). *Russkaya frazeologiya*. Moscow: Yazyki russkoj kul'tury. [In Russian].
- Terekhova D. I. (1997). Do problemy kulturnykh stereotypiv ukraintiv ta rosiian (za materialamy vilnoho asotsiatyvnoho eksperymentu). *Problemy zistavnoi semantyky*. (M. P. Kocherhan, Resp. Ed.). Kyiv, 184–186. [In Ukrainian].
- Violi P. (1987). Les origines du genre grammatical. *Langages*, (85), 15–34.
- Weiss D. (1985). Frau und Tier in der sprachlichen Grauzone: diskriminierende Strukturen slavischer Sprachen. *Slavistische Linguistik*. München, 317–359.
- Yakobson R. (1985). Nulevoj znak. R. *Yakobson. Izbrannye raboty*. Moscow: Progress, 222–230. [In Russian].
- Yavorska H. M. (2000). Preskryptyvna linhvistyka yak dyskurs. Kyiv. [In Ukrainian].
- Zabuzhko O. (1999). Zhinka-avtor u kolonialnii kulturi, abo Znadoby do ukraïnskoi hendernoï mifolohii. *O. Zabuzhko. Khroniky vid Fortinbrasa*. Kyiv: Fakt. [In Ukrainian].

SOURCES

- CHSRYA — Zasorina L. N. (Ed.). (1977). *Chastotnyi slovar' russkogo yazyka*. Moscow: Russkij yazyk. [In Russian].
- CHSSUKhP— Perebyinis V. S. (Ed.). *Chastotnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoi hudozhnoi prozy: in 2 vols*. (1981). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Mieder — Mieder W. (2001). *International Proverb Scholarship: An Annotated Bibliography. Supplement III (1990–2000)*. New York etc.: Peter Lang.
- Mokiyenko— Mokiyenko V. M. (1995). *Slovar' russkoj brannoï leksiki: Matizmy, obscenizmy, evfemizmy*. Berlin: Dieter LENZ Verlag, XXV. [In Russian].
- SFPW — Kurcz I. (Ed.). (1990). *Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej: in 2 vols*. Kraków: IJP PAN.
- Sl. syn. — *Slovník synonymiv ukraïnskoi movy: in 2 vols (1999–2000)*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

O. O. TARANENKO

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

E-mail: oataran99@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0269-8954>

THE PHENOMENON OF LINGUISTIC ANDROCENTRISM AND A MODERN MOVEMENT FOR GENDER EQUALITY. II

The article focuses on androcentrism and the ways it manifests itself in languages of patriarchal and post-patriarchal societies (the latter embrace in particular the nations of a modern European civilization) as one of the landmarks in the system of linguistic coordinates I — HERE — NOW (equally with anthropocentrism, a “master” principle, a socially active person principle, etc.), which is one of the cardinal principles that arranges grammatical and word-building linguistic levels with a marked category of gender, as well as a conspicuous phenomenon in structuring lexico-semantic, phraseological and paremiological levels, in building texts and its dubious acceptance by a modern society, too. The male designations are a rather common point of departure for designating both females (in nomination on the whole, in word-formation, in grammar), and person in general (irrespective of sex); a common practice is an alternate transition from designating

people as such towards the idea of representing only a masculine gender. Language also reveals nominative-evaluative, classification and function-frequency asymmetries of male and female images — commonly “in favour” of males.

With a society developing and social mentality transforming, especially since the XX century, the effect of this principle started undergoing some restrictions, it has become strikingly apparent during the last decades of the XX century first of all in the formation of feminist (gender) linguistics, aiming to systemically eliminate (weaken) the manifestations of female gender linguistic discrimination. Different European languages manifest in these processes — under the influence of either social or proper linguistic factors — various activities. In contemporary Ukrainian, the suffixal feminization reveals the features of an active phenomenon. The fact is determined, however, not only by social factors — an expansion of the female social role, a purposeful influence of the feminist movement, general democratization of linguistic activities, but also by fostering the Ukrainian language characteristics, which are considered to be its specific and to some extent peculiar features.

However the numerous and diverse traces of linguistic “patriarchy” in the language structures of European civilization nations, in particular in the Slavic and Romance ones are sure to remain, though in a somewhat weakened form. Firstly, you cannot attach the absolute importance both to the evidence of whether the linguistic worldview adequately mirrors the social conscience, and moreover, the social being and to the power of its influences on a society’s linguistic conscience, that is why, androcentrism cannot be, surely, considered as a direct projection of how a society treats females. Secondly, in languages that had grammatical and word-building structures androcentric principle formed long ago, a system of female designations, especially by their social status, business activities, ethnic background and their birthplace / residence is chiefly forced to constantly “catch up with” the system of the corresponding male designations, however, inevitably lagging behind it. Thirdly, different ways of overcoming linguistic “inequality” of females observed in modern languages and those found within gender linguistics, along with the evident upsides, impose some restrictions in realization and may give rise to different attitude on the part of a linguistic community.

Key words: androcentrism, anthropocentrism, linguistic worldview, landmarks I —
HERE — NOW, gender, gender stereotypes, gender language policy.

(Закінчення див. у наступному номері журналу)

Дата надходження до редакції — 03.03.2020

Дата затвердження редакцією — 10.03.2020